

FORSVARET SOM FORSVANT

EIENDOMSFORVALTNING OG
BRUK AV OFFENTLIGE MIDLER
ETTER DEN KALDE KRIGEN

PUBLISERINGSLISTE

Nettsaker i prosjektet:

23. september 2015: Stiller forsvarsultimatum

<http://www.nrk.no/dokumentar/1.12563637>

23. september 2015: Fagforening i Forsvaret: Redusert mulighet til å forsvare Norge

<http://www.nrk.no/dokumentar/1.12568696>

23. september 2015: Kan måtte kutte ti av de nye kampflyene

<http://www.nrk.no/dokumentar/1.12568852>

23. september 2015: Antyder utenlandske styrker i Norge

<http://www.nrk.no/dokumentar/1.12568885>

24. september 2015: Sverre Diesen: Forsvarspolitikere mangler kunnskaper

<http://www.nrk.no/dokumentar/1.12571174>

25. september 2015: Frykter nye jagerfly blir stående på bakken

<http://www.nrk.no/dokumentar/1.12570842>

30. september 2015: Nato: – Holder nøye oppsikt med russerne i nord

<http://www.nrk.no/dokumentar/1.12579935>

2. oktober 2015: Hærtillitsvalgt: – Fagmilitær dumskap å flytte helikoptre

<http://www.nrk.no/dokumentar/1.12579880>

2. oktober 2015: Hær sjef om kuttforslag: – Da har vi ikke noen hær

<http://www.nrk.no/dokumentar/1.12577121>

14. oktober 2015: Forsvaret stanser eiendomssalg på grunn av Putins Russland

<http://www.nrk.no/dokumentar/1.12601445>

14. oktober 2015: Forsvaret solgte hus i fjor – vil kjøpe nytt for 100 mill.

<http://www.nrk.no/dokumentar/1.12599083>

15. oktober 2015: Feilinvesteringer for milliarder

<http://www.nrk.no/dokumentar/1.12603537>

Nettspill i prosjektet:

15. oktober 2015: Kan du redde Forsvaret?

<http://www.nrk.no/dokumentar/1.12603849>

TV-saker i prosjektet:

23. september 2015: Hemmelig rapport – forsvarssjefen ber om 180 milliarder

<https://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/NNFA19092315/23-09-2015#t=2m31s>

24. september 2015: Tidligere forsvarssjef: - Politikerne i ferd med å avvikle Forsvaret

<https://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/NNFA19092415/24-09-2015#t=20m5s>

30. september 2015: NATO om det norske forsvaret

<https://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/NNFA19093015/30-09-2015#t=20m30s>

1. oktober 2015: Forsvarssjefens kuttforslag: - Moralsk problem. Har ikke lengre noen hær

<https://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/NNFA19100115/01-10-2015#t=3m29s>

1. oktober 2015: Blir høy temperatur med forsvarssjefen som gjest i studio

<https://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/NNFA19100115/01-10-2015#t=8m42s>

14. oktober 2015: Forsvarets eiendomssalg – feilinvesteringer for milliarder

<https://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/NNFA19101415/14-10-2015#t=20m40s>

Radiosaker i prosjektet:

25. september 2015: Frykter jagerfly på bakken

<https://radio.nrk.no/serie/nyhetsmorgen/NPUB50019115/25-09-2015#t=58s>

INNHOLDSFORTEGNELSE

Publiseringsliste	1
Prosjektfakta	2
Innledning	3
Metode	4
<i>Avgrensning og innsamling</i>	4
<i>Enorme ustrukturerte datamengder</i>	5
<i>Puslespillet</i>	6
<i>Finkornet info og formidlingsvalg</i>	8
<i>En enklere kartløsning kommer på plass</i>	12
Arbeidet fram til publisering	13
<i>Når virkeligheten ikke stemmer med hypotesene</i>	13
<i>Solasaken</i>	14
Kildearbeid og kildevern	17
<i>Hemmeligstemplede dokumenter</i>	17
<i>Etterspill og konsekvenser</i>	18

PROSJEKTFAKTA

Prosjektets tittel / beskrivelse:

Forsvaret som forsvant

Dato for metoderapport: 18. januar 2016

Journalister: Marit Higræff, Ståle Hansen, Espen Andersen, Eirik Veum, Øyvind Bye Skille

Redaksjon: Digital undersøkende redaksjon i NRK Dokumentar og samfunn og ON-gruppa i NRKs nyhetsdivisjon

INNLEDNING

En betongkloss stikker så vidt opp av lyngen i Storfjord kommune i Troms. Høyt oppe i Lyngsalpene er utsikten både vill og vakker. Rusten holder på å få overtaket på stålhatten som stenger det som var et av Norges viktigste og hemmeligste forsvarsanlegg.

Det var her, i den såkalte Frøylinjen, at en sovjetisk invasjon av Norge skulle stoppes. I alle fall skulle den bremses lenge nok til at forsterkninger fra NATO kunne komme oss til unnsetning. Ingen vet hva det har kostet å grave og sprengte ut de 299 underjordiske anleggene langs Lyngenfjorden. Tuneller, kommandosentraler, skytestillinger og kanontårn. Forsvaret antyder selv at prisen har vært minst en halv milliard kroner.

Arbeidet startet på midten av 1970-tallet, og det siste anlegget sto ferdig i 1995. Så var det stopp. Samme år ble Frøylinjen offisielt stengt. Den siste tiden har flesteparten av bunkerne blitt fylt igjen – bare en håndfull av anleggene skulle bevares som museum.

Men så skjedde det noe. Da nrk.no laget en featureserie om temaet norske hemmeligheter i februar i fjor – [der Frøylinjen var en av sakene](#) – fikk vi beskjed om at Forsvaret nå hadde stoppet alt salg og all ødeleggelse av en rekke slike anlegg fra den kalde krigen. Samtidig begynte regjeringen å [hemmeligstemple dokumenter](#) fra den samme tidsepoken som tidligere hadde vært avgradert. Årsaken var "den endrede sikkerhetspolitiske situasjonen". Noen mente at Russland ikke var så ufarlig som Norge har trodd de siste 20 årene.

I redaksjonen som hadde laget featureserien fikk dette oss til å stille noen spørsmål. Hadde Norge vært for kjappe på labben med å innkassere fredsgevinsten? Vi visste at Forsvaret hadde solgt unna mange av sine eiendommer og anlegg – spørsmålet var bare hvor mange? Hadde man solgt for mye og for raskt? Og mange av anleggene var solgt for en slikk og ingenting. Må vi nå bygge dem opp igjen til mye høyere kostnad?

Ideen til et nytt prosjekt med arbeidstittelen "Forsvaret som forsvant" var født. Så skulle det senere vise seg at vår hypotese om at Forsvaret hadde solgt unna en haug med anlegg som vi kunne hatt god bruk for nå, ikke stemte helt med virkeligheten. Men som så ofte skjer: Der en sak blir borte dukker en ny opp. Mer om det senere.

METODE

Avgrensning og innsamling

Vi bestemte oss for å kartlegge alle salg, nedleggelse og avhendinger av Forsvarets eiendommer de siste årene for å få en mest mulig komplett oversikt. Spørsmålet var hvor langt tilbake i tid vi skulle gå. Det store vendepunktet i den sikkerhetspolitiske situasjonen var utvilsomt Berlinmurens fall. Ingenting symboliserer slutten på den kalde krigen bedre. Vi bestemte derfor at vi ville kartlegge reduksjonene fra høsten 1989 og fram til i dag.

Vi visste at boliger sto for en betydelig del av Forsvarets enorme eiendomsmasse tilbake i tid, men det ville ikke være så relevant å ha med salg av boliger i vår kartlegging. Vi satte derfor som en viktig avgrensning at vi ønsket å lage en oversikt over nedleggelse og salg av anlegg og installasjoner av stridsmessig betydning, slik at boliger ville falle utenfor.

Fort: Fra kilder fikk vi høre om mange ulike fort langs kysten som var lagt ned og solgt, som Malangen fort på dette bildet.

Hvordan skulle vi så finne data? Et par dager med tradisjonelle søk på nettet ga et innblikk i mange kontroversielle enkeltsalg og nedleggelse, som hadde ført til mye støy i lokalsamfunn rundt i Norge. Vi fant også begrensede forsøk på lister over salg av for eksempel fort langs kysten.

Etter noen telefonsamtaler med forsvarshistorikere og forskere hadde vi fått flere navn på listen over solgte fort, leire og anlegg av betydning – men ingenting som var i nærheten av en total oversikt.

Vi tenkte at Forsvaret måtte ha oversikten selv, og ba om et møte med Forsvarsbygg, som har ansvaret for Forsvarets eiendomsmasse. Det skulle ikke være noen grunn for dem til å holde tilbake data om salg og nedleggelse så langt bakover i tid.

Forsvarsbygg var positive og ville gi oss de data de hadde – men det begrenset seg til informasjon om salg og nedleggelse fra 2001 og framover i tid.

Før 2001 var det Forsvarets bygningstjeneste som hadde ansvaret for eiendomsmassen, og Forsvarsbygg hadde ingen historikk om salgene før de overtok – eller noen anelse om hvor historikk eller oversikt fra perioden før 2001 eventuelt kunne finnes.

Forsvarets bygningstjeneste eksisterer ikke lenger, så det var ingen å spørre. Og vanskelig å vite i hvilke skuffer og skap eventuelle historiske oversikter kunne ha tatt veien, når de ikke var overlevert Forsvarsbygg, som var det eneste logiske.

Det var oppsiktsvekkende; den enorme organisasjonen Forsvaret hadde altså ikke bedre oversikt over egen gjøren og laden, og forvaltning av ressurser og offentlige midler.

Enorme ustrukturerte datamengder

Databasen vi fikk fra Forsvarsbygg inneholdt mye informasjon om salg etter 2001. Men den var mangelfull når det gjaldt nedleggelse – objekter hvor aktiviteten var opphørt, men som fortsatt ikke var solgt. Forsvarsbygg var også tilbakeholdne med noe informasjon de opplagt satt på; for eksempel ville de ikke gi oss oppdelte gårds- og bruksnummer for den tidligere omtalte Frøylinja, men viste til at det skulle gjøres en ny vurdering av hele anlegget.

Og databasen vi fikk hadde altså ingen informasjon fra årene før 2001. Vi måtte tenke alternative kilder til datainnsamlingen.

Eiendomssalg er offentlig informasjon i Norge, alt står i prinsippet i eiendomsregisteret. Vi kontaktet selskapet Ambita, som selger eiendomsdata, og drøftet muligheten for å bestille et skreddersydd uttrekk av eiendomsregisteret.

Vi trodde at det var så enkelt som å søke på Forsvaret i eiendomsregisteret. Men vi fant snart ut at eiendommene var registrert på flere hundre forskjellige betegnelser. Vi landet på at uttrekket skulle baseres på en liste med *alle* disse betegnelse som Ambita fant fram til – fra 1989 og fram til i dag.

Slik håpet vi å få med det absolutt meste av Forsvarets eiendomssalg, enten selger sto som Staten ved Forsvarsdepartementet, Forsvarsbygg, eller forkortelser av ulikt slag, som forsv.dep, forsv.bygningstjeneste osv.

Det ble en enorm datamengde, og det var nærmest ikke håndterbart å kjøre et slikt uttrekk. Men vi fikk databasen vår med forsvarssalg, neste utfordring var hvordan vi skulle angripe den enorme datamengden. Og det vi nå satt med var alle data om salg av eiendommer – vi manglet fortsatt informasjon om nedlagte og forlatte anlegg.

Ut fra tanken om at Forsvaret tradisjonelt hadde vært til stede i hver bygd og hver by landet rundt, sendte vi ut en kommuneforespørsel. Vi skaffet oss e-postlistene til alle landets rådmenn, og ba om lokal hjelp til å kartlegge salg og nedleggelse i kommunene, med så mye info som mulig om anlegg, eiendomsmatrikler, salgssummer osv. Det er ofte vanskelig å få god respons på utsendelser til kommunene, men vi fikk en overraskende høy svarprosent på undersøkelsen.

Det var åpenbart at temaet engasjerte lokalt. Svarene varierte i verdi – fra fyldige Excel-lister med raust med detaljinformasjon, og til kun noen navn på aktuelle eiendommer. Men det var god hjelp i informasjonen uansett; basert på navn på aktuelle eiendommer kunne vi søke andre steder for å finne mer informasjon om når eiendommen ble solgt eller nedlagt, hva den hadde blitt brukt til, og finne gårds- og bruksnummer for å plassere den riktig på kartet.

Vi satt nå med fire til dels enorme datakilder til informasjon om Forsvarets salg og nedleggelse i den aktuelle perioden; uttrekket fra eiendomsregisteret, databasen fra Forsvarsbygg, kommuneundersøkelsen, og Aftenpostens database fra 2013 over 2200 forsvarssalg fra 2002 og framover, som baserte seg på samme database som vi hadde fått fra Forsvarsbygg.

Utfordringen var nå å håndtere de store datamengdene, og kombinere informasjonen og sette sammen vår egen database.

Puslespillet

Store datasett kan være svært krevende å jobbe med, og kompleksiteten i datagrunnlaget fra Ambita var høy.

Datasettet som Ambita hentet ut til oss fra grunnboka inneholder 41446 linjer, der hver linje beskriver en tinglyst eiendomsoverdragelse. Det kan være en overdragelse av hele eller deler av en eiendom. Et enkelt salg kan imidlertid bestå av svært mange linjer – alt avhengig av antallet kjøpere og selgere, hvor mange matrikler eller teiger eiendommen

består av og om den er prosentvis fordelt mellom flere andelshavere. Dette gjør det veldig vanskelig å tolke dataene.

I utgangspunktet kunne den se ut som en omfattende, men grei representasjon av eiendommer overdratt til eller avhendet av Forsvaret.

Vi startet med å lese datafilen inn i relasjonsdatabasen PostgreSQL for å kunne gjøre spørringer mot datasettet. Vi gikk optimistisk i gang med å skrive SQL-spørringer som skulle gå i dybden av Forsvarets handler på det frie eiendomsmarkedet.

En trist hovedregel innen datastøttet journalistikk, er at tilsynelatende store utslag eller potensielle skandaleoppslag ikke sjelden skyldes feiltolkning av datasett eller programmeringsfeil. Så også denne gangen, da en tidlig tolkning av dataene tydet på at en hel rekke med eiendommer var kjøpt opp av Forsvaret, deretter solgt og rett etterpå kjøpt tilbake igjen. Vi fant flere eksempler på nesten samtidige kjøp og salg, som – etter nærmere undersøkelser i andre kilder – viste seg å ha tekniske årsaker.

For eksempel hadde Forsvaret kjøpt flere store eiendommer som de brukte som byttemidler når de skulle opprette nye skytefelt. Dette var med andre ord ikke et resultat av ubesluttsomhet eller overilte handlinger fra Forsvarets side.

Det komplette datasettet var voldsomt omfattende, og redaksjonen gikk i gang med et arbeid for å begrense omfanget. I tillegg til å ta bort en del elementer, som overdragelser av boliger, slo vi sammen en del linjer for enkelte eiendommer. Vi kom ned i 1597 linjer som grunnlag for vår database. Det manuelle arbeidet med å pusle sammen data fra de ulike kildene kunne begynne.

1	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	
1	dokumentid	dokumentdato	adresse	matrikkel knr/egn/bnr/ris	type	salgssum	beskaffenhet	areal	Utkjøpt	forsvarstyp	forsvarsvk	beskrivelse	kartlenke
82	2011-0269326	9/10/2011	ANDØY	Kong Hans gate 57	1871 48 374	Fritt salg	650 000	Annet	602	X			http://skat.fno.no/?page=10.122526
83	2011-0207954	11/10/2011	ANDØY	Melkveien 15	1871 50 74	Fritt salg	500 000	Annet	214	X			http://skat.fno.no/?page=10.1205472
84	2012-0776843	9/20/2012	ANDØY		1871 43 242	Fritt salg	650 000	Uoppkjøpt	300	X			http://skat.fno.no/?page=10.0731450
85	2012-0854803	10/15/2012	ANDØY		1871 43 242	Fritt salg	650 000	Uoppkjøpt	300	X			http://skat.fno.no/?page=10.0731450
86	2013-0269886	4/4/2013	ANDØY		1871 43 254	Fritt salg	620 000	Uoppkjøpt	289	X			http://skat.fno.no/?page=10.0728880
87	2014-0269223	10/17/2014	ANDØY		1871 40 14	Annet	410 000	Uoppkjøpt	100	X			http://skat.fno.no/?page=10.1045440
88	2008-0410262	8/31/2008	ARENDAL	Industriveien 1	0908 358 420	Annet	0	Annet	5106	X	Øvingfelt	Øvingfeltet ble solgt til Andøys kommune for 410 000 kroner i 2014. Omk	http://skat.fno.no/?page=10.1761233
89	2008-0604044	12/29/2008	ARENDAL	Losveien 26	0908 205 204	Fritt salg	3 000 000	Uoppkjøpt	10384	X	Fjellanlegg og kai	Svevegett fjellanlegg og kai ble solgt til Esso for 3 millioner kroner i 2008. Ar	http://skat.fno.no/?page=10.1724200
90	2008-0609050	12/29/2008	ARENDAL	0908 205 50	0908 205 50	Fritt salg	2 000	Uoppkjøpt	X				http://skat.fno.no/?page=10.1724200
91	2007-0100518	1/20/2007	ARENDAL	Fastingeveien 17	0608 358 193	Fritt salg	1 050 000	Uoppkjøpt	24010	X	Hjortfelt	Sandviksødden batteri ble solgt til Arendal kommune for 1,05 millioner kroner	http://skat.fno.no/?page=10.1721236
92	2011-0182258	3/7/2011	ARENDAL	Springveien 218	0608 33 34	Fritt salg	30 000	Annet	1004	X			http://skat.fno.no/?page=10.1726080
93	1992-0013809	8/11/1992	ASKØY		0220 38 722	Fritt salg	810 000	Uoppkjøpt	887		Rakettbase	NiE-batteriet ble solgt til private for 4,8 millioner kroner i 2007. Dette er en	http://skat.fno.no/?page=10.4771006
94	1992-0013811	8/11/1992	ASKØY		0220 38 722	Fritt salg	680 000	Uoppkjøpt	887		Rakettbase	NiE-batteriet ble solgt til private for 4,8 millioner kroner i 2007. Dette er en	http://skat.fno.no/?page=10.4771006
95	1992-0013814	8/11/1992	ASKØY		0220 38 722	Fritt salg	625 000	Uoppkjøpt	887		Rakettbase	NiE-batteriet ble solgt til private for 4,8 millioner kroner i 2007. Dette er en	http://skat.fno.no/?page=10.4771006
96	1992-0013816	8/11/1992	ASKØY		0220 38 722	Fritt salg	685 000	Uoppkjøpt	887		Rakettbase	NiE-batteriet ble solgt til private for 4,8 millioner kroner i 2007. Dette er en	http://skat.fno.no/?page=10.4771006
97	1992-0013818	8/11/1992	ASKØY		0220 38 722	Fritt salg	670 000	Uoppkjøpt	887		Rakettbase	NiE-batteriet ble solgt til private for 4,8 millioner kroner i 2007. Dette er en	http://skat.fno.no/?page=10.4771006
98	1992-0014274	8/11/1992	ASKØY		0220 38 722	Fritt salg	685 000	Uoppkjøpt	887		Rakettbase	NiE-batteriet ble solgt til private for 4,8 millioner kroner i 2007. Dette er en	http://skat.fno.no/?page=10.4771006
99	1992-0014780	8/11/1992	ASKØY		0220 38 722	Fritt salg	407 000	Uoppkjøpt	887		Rakettbase	NiE-batteriet ble solgt til private for 4,8 millioner kroner i 2007. Dette er en	http://skat.fno.no/?page=10.4771006
100	1992-0014775	8/11/1992	ASKØY		0220 38 722	Fritt salg	625 000	Uoppkjøpt	887		Rakettbase	NiE-batteriet ble solgt til private for 4,8 millioner kroner i 2007. Dette er en	http://skat.fno.no/?page=10.4771006
101	1992-0015787	8/24/1992	ASKØY		0220 38 722	Fritt salg	850 000	Uoppkjøpt	887		Rakettbase	NiE-batteriet ble solgt til private for 4,8 millioner kroner i 2007. Dette er en	http://skat.fno.no/?page=10.4771006
102	1992-0023905	8/25/1992	ASKØY		0220 38 84	Eksplosjon	0	Annet	2408	X	Rakettbase	NiE-batteriet ble solgt til private for 4,8 millioner kroner i 2007. Dette er en	http://skat.fno.no/?page=10.478114
103	2007-0017041	7/15/2007	ASKØY	Vestmarkveien 700	0220 18 4	Fritt salg	4 800 000	Annet	39711	X	Rakettbase	NiE-batteriet ble solgt til private for 4,8 millioner kroner i 2007. Basen ble b	http://skat.fno.no/?page=10.3732000
104	2008-0618753	7/28/2008	ASKØY	Grenaderveien 8	0220 38 509	Fritt salg	129 800	Uoppkjøpt	628	X	Rakettbase	NiE-batteriet ble solgt til private for 4,8 millioner kroner i 2007. Dette er en	http://skat.fno.no/?page=10.4781010
105	2008-0609047	8/28/2008	ASKØY	Grenaderveien 10	0220 38 510	Annet	141 330	Uoppkjøpt	628	X	Rakettbase	NiE-batteriet ble solgt til private for 4,8 millioner kroner i 2007. Dette er en	http://skat.fno.no/?page=10.4781010
106	2008-0609054	8/28/2008	ASKØY	Grenaderveien 4	0220 38 507	Annet	117 780	Annet	472	X	Rakettbase	NiE-batteriet ble solgt til private for 4,8 millioner kroner i 2007. Dette er en	http://skat.fno.no/?page=10.4781010
107	2008-0462723	8/15/2008	ASKØY	Romsveien 2	1247 61 22	Fritt salg	3 100 000	Uoppkjøpt	3200	X	Havnemansanlegg	Asim vnrus ble solgt til Asim kommune for 3,1 millioner kroner i 2008.	http://skat.fno.no/?page=10.1202840
108	1992-00121210	11/15/1992	ASKØY		1247 61 44	Annet	0	Uoppkjøpt	4100	X	Hjortfelt	Tønne på Rindøen ble overdratt til Direktoratet for naturforvaltning i 1992	http://skat.fno.no/?page=10.4549450
109	1992-0011211	11/15/1992	ASKØY		1247 30 22	Annet	0	Uoppkjøpt	1540	X	Hjortfelt	Ystey batteri ble overdratt til Direktoratet for naturforvaltning for kroner 0,- i 11	http://skat.fno.no/?page=10.4561304
110	2001-0002969	2/28/2001	ASKØY		1247 42 88	Fritt salg	80 000	Annet	1048	X	Gasskvelegg	Gasskvelegget på Herda ble solgt til private i 2001 for 80000 kroner. De n	http://skat.fno.no/?page=10.4545211
111	2001-0002970	8/14/2001	ASKØY		1247 42 88	Annet	0	Uoppkjøpt	23120	X	Plastanlegg	Herda flystus ble overdratt til Direktoratet for naturforvaltning for kroner 0,- i	http://skat.fno.no/?page=10.4545211
112	2008-0609087	8/15/2008	ASKØY		1247 42 83	Annet	0	Uoppkjøpt	662	X	Havnemanslegg	Herda flystus ble overdratt til Direktoratet for naturforvaltning i 2008 for et	http://skat.fno.no/?page=10.4545211
113	2011-0918800	11/7/2011	ASKØY		1247 42 120	Annet	0	Annet	19205	X	Hjortfelt	Herda fort ble overdratt til Direktoratet for naturforvaltning i 2011. De militær	http://skat.fno.no/?page=10.4482144
114	1998-0001717	8/25/1998	ASNES		0425 47 35	Annet	55 000	Uoppkjøpt	X				http://skat.fno.no/?page=10.1738800
115	1999-0002043	4/7/1999	ASNES		0425 47 50	Annet	0	Uoppkjøpt	1201250	X			http://skat.fno.no/?page=10.1738800
116	2008-0102468	3/6/2008	ASERBY		1004 22 80	Fritt salg	70 000	Annet	614	X	Deport	Lageret i Prestegårdsveien ble solgt til private for 70 000 kroner i 2008.	http://skat.fno.no/?page=10.8991130

Stor oversikt: Vi jobbet i et svært regneark på Google Drive der informasjonen ble sakte, men sikkert kvalitetssikret og beriket.

For å forenkle arbeidet, ble datafilen lagt inn som et regneark i Google Drive. Da fikk vi et dokument som flere journalister kunne jobbe i samtidig. Vi genererte en kartlenke mot FINN.no til hver av eiendommene som ble gjort klikkbar i regnearket slik at vi kunne gå rett inn på karttjenesten deres på nettet for å se akkurat hvor i landet stedene ligger.

Vi jobbet oss gjennom linje for linje, kommune for kommune, objekt for objekt; definerte hvert enkelt objekt, og hva slags type eiendom dette var. Her brukte vi særlig kilder som Statens kartverks innsynstjeneste på nett, seeiendom.no, og kartene og de historiske flyfotoene til FINN.no. Så laget vi en egen rubrikk med informasjon om hvert enkelt anlegg; når det ble solgt og til hvem, salgssum, hva det hadde vært brukt til, og historikken til anlegget eller eiendommen. Informasjonen fant vi dels i våre egne kilder, dels ved å søke på nettet og i Retriever, og dels ved søk i eiendomsregisteret.

Vi hadde særskilte utfordringer knyttet til opplysninger uten gårds- og bruksnummer fra for eksempel kommuneundersøkelsen. Det ble da ofte et møysommelig søke- og letearbeid i andre kilder for å definere hva slags eiendom vi hadde med å gjøre, og finne nødvendig informasjon om den.

I en del tilfeller hadde anlegg som for eksempel leire et stort antall nye eiere, og var dermed oppdelt i mange linjer med ulike matrikler i databasen. Dette gjorde kartleggingen veldig arbeidskrevende.

Feil i databasegrunnlaget, både i uttrekket fra eiendomsregisteret og i de andre datakildene våre, førte til store avsporinger og mye ekstra arbeid for å finne ut av tingene. I 50-60 tilfeller var det ikke mulig å få full identifisering av anleggene via de vanlige kildene våre. Da ringte vi grunneier og fikk fasiten direkte.

Samlet sett tok denne delen av arbeidet rundt tre måneder. Men da vi var ferdige satt vi på landets eneste noenlunde komplette oversikt over solgte og nedlagte forsvarsanlegg og -eiendommer.

Finkornet info og formidlingsvalg

Samtidig ble det etter hvert klart for oss at vi måtte forkaste flere ukers arbeid med dataene fra Ambita: Kjøringene på rådataene ga oss eksakte rapporter fra grunnboka, og resultatsettet var finkornet. Vi hadde 37 felter eller opplysningstyper til rådighet, men likevel manglet én vesentlig informasjonsbit for alle de 41446 linjene: *Intensjon*. Hvorfor ble eiendommen solgt eller kjøpt?

Puslespillet hadde alt for mange biter, og vi manglet bildet på utsiden av esken. Det ble forsøkt nye måter å visualisere datasettet fra Ambita på uten å havne i utakt med den journalistiske retningen prosjektet var i ferd med å få. Vi ønsket oss en eller annen

grafisk fremstilling av eiendommene, men også har støtte vi på utfordringer. Filen fra grunnboka inneholder kun matrikeladresser, og ikke noen geografisk eller visuell informasjon.

Vi måtte med andre ord hente inn flere datakilder.

Vi gikk til Kartverket, og skaffet til veie deres digitale kart over Norges eiendomsgrenser, en flere gigabyte stor samling såkalte *SOSI-filer*. *SOSI* er forkortelse for "*Samordnet Opplegg for Stedfestet Informasjon*". Dette er et gammelt filformat, som utelukkende benyttes av norske myndigheter. Med få unntak finnes det ingen allment tilgjengelige programmer som kan lese SOSI-filer. Redaksjonens programmerer har over lang tid jobbet med et dataprogram, kalt *sosicon*, som kan lese SOSI-filene fra Kartverket og gjøre filene om til andre formater.

Programmet har vi delt ut som åpen kildekode¹. Denne programvaren brukes jevnlig både av redaksjoner og andre kreative miljøer som ønsker å nyttiggjøre seg geografiske data fra Kartverket eller andre offentlige instanser.

Det viste seg, etter lang tids arbeid, at det ble svært vanskelig å vise fram alle eiendomsdataene uten å risikere feil i visualiseringene. Dette skyldtes at dataene var komplekse. Et "salg" var ikke nødvendigvis bare et salg, men kunne ha en rekke ulike forklaringer. Datakilden omfattet alt fra frie salg på det åpne markedet til vederlagsfrie eiendomsoverdragelser mellom forsvaret og for eksempel kommuner. I det hele tatt et materiale som ville krevd store forbehold fra vår side dersom vi skulle publisert dem på tradisjonelt vis. Hovedproblemet var at det ikke finnes noen praktisk måte å identifisere *intensjonen* bak hvert enkelt salg.

Derfor valgte vi å eksperimentere med en helt ny form for visualisering. I stedet for å presentere data på den vanligste måten – i form av kart, infografikk og tabeller – tok vi sjansen på å forsøke noe helt annerledes.

Premisset for historiefortellingen hadde endret seg fra å handle om det hodeløse utsalget av forsvarets eiendommer, til å dreie som om de rent økonomiske beveggrunnene. Vi ville finne en måte å bruke dataene på som kunne illustrere nettopp dilemmaet forsvarsledelsen sto i da de besluttet å selge, eventuelt beholde, ulike eiendommer.

Etter hvert kom ideen om å gjenskape et av forsvarets kontrollrom, slik det kan ha sett ut under den kalde krigen. Eiendomssalgene skulle foregå herfra, i form av et interaktivt spill.

¹ Her finner du kildekoden til Sosicon: <https://github.com/espena/sosicon>

Kontrollrom: Slik ble kontrollrommet laget for å vise fram eiendomssalgene.

Teknikken er noen steder beskrevet som "immersive journalism"² – der publikum settes i rollen til forsvarrets beslutningstakere gjennom et enkelt spill, der hensikten er å selge unna deler av Forsvaret fort nok til å finansiere driften av andre deler av virksomheten – det som i vårt spilleksempele var illustrert med flåten av fregatter.

Vi gikk i gang med å modellere rommet i en egnet 3D-programvare (LightWave 3D). En bunker med betongvegger, 80-talls dataterminaler, gamle telefoner med nummerskive og store konsoller med radarskjermer. Publikum skulle gis følelsen av "å ha vært der" og kjent på stresset med å få unna eiendommer.

Spilleren skal selge unna eiendommer i definerte områder av landet for å beholde fem fregatter. Om spilleren selger i feil landsdel, eller er for treg med utsalget, mister hun skipene. Spillet er over når spilleren ikke har flere fregatter igjen.

² https://en.wikipedia.org/wiki/Immersive_journalism

Selge eller ikke: Slik ble brukerne vist enkelteiendommer, og fikk valget om å selge eller ikke.

Dette bringer tematikken ned på et konkret nivå som forhåpentlig skaper varige minner hos publikum. Gjenbruk av illustrasjonsbildene fra "kontrollrommet" i henvisninger og på fronten knagger sakskomplekset på en måte som neppe ville vært mulig om vi hadde nøyd oss med kart og stolpediagrammer.

Salgstallene dokumenterer at forsvarseiendommer er solgt unna i et visst omfang. Vår research har imidlertid vist oss at denne delen av fortellingen dreier seg om mer enn mengder og summer: Gjennom et enkelt dataspill har vi forsøkt å tydeliggjøre den underliggende årsaken til utsalget, nemlig det voldsomme hastverket Forsvaret må ha opplevd i kampen for å finansiere videre drift av prioriterte områder.

Vi koblet de konverterte SOSI-dataene mot datasettet fra Ambita, og skrev en rutine som leste gjennom alle eiendomssalgene og genererte automatisk en rekke "radarbilder" med kart over flere av eiendommene. Ved å programmere skript mot programvaren Mapnik og ImageMagick laget vi til sammen 2587 bilder som passet inn i 3D-miljøet vi hadde laget. Dermed kunne vi basere radarbildene i spillet på virkelige eiendomssalg.

En enklere kartløsning kommer på plass

Selv om ambisjonene om å visualisere absolutt alle Forsvarets eiendomssalg til publikum var lagt bort, mente vi det ville være bra for journalistikken å synliggjøre hva sakene våre baserte seg på.

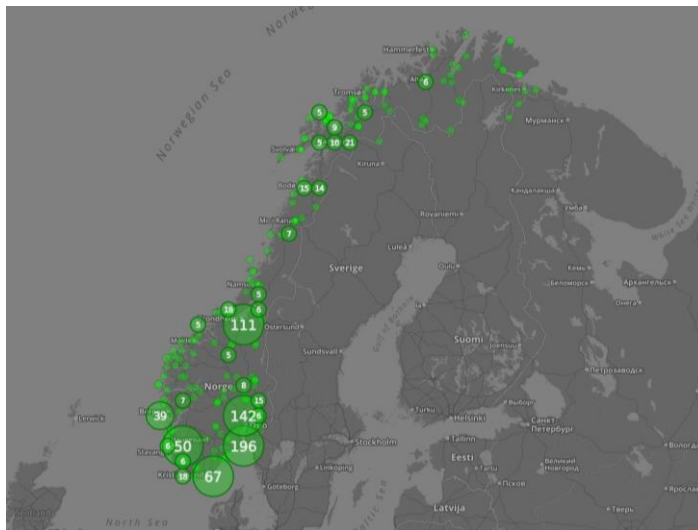
Et omfattende arbeid med å sammenstille data om salg og nedleggelser burde kunne brukes til noe konkret i våre journalistiske fortellinger om utviklingen av Forsvaret.

Vi valgte derfor å ta utgangspunkt i de avgrensningene vi hadde gjort etter dialog med en rekke fagfolk på feltet.

Deretter måtte det gjøres en siste runde med kvalitetssjekk av kartkoordinater slik at vi hadde plassering for alt som skulle vises på kartet. Kontrollen ble gjort ved sjekk i ulike kilder som seeiendom.no og norgeskart.no, Finn.no sine historiske flyfoto og Google maps.

Etter at de avgrensede dataene var klargjort ble informasjonen lastet inn i kartverktøyet CartoDB som kjører i nettskyen.

Der ble informasjonen igjen filtrert slik at vi viste det vi ønsket, og det ble valgt å vise fram informasjon om salgssum fra eiendomsdatabasen. Vi viste også fram navn på eiendom/anlegg, kategori og en kort beskrivelse – alt sammen informasjon som vi hadde samlet og sammenstilt underveis i kartleggingen.

Klikkbart kart: Til slutt fikk vi vist fram gjennomgangen i et klikkbart kart på nrk.no.

ARBEIDET FRAM TIL PUBLISERING

Når virkeligheten ikke stemmer med hypotesene

Da databasen var ferdig, og innholdet kunne analyseres, var det for alvor tid for å tenke på journalistikk og saker.

Når vi starter større prosjekter i vår redaksjon er noe av det første vi pleier å gjøre å invitere eksperter på feltet til grundige bakgrunnssamtaler om det aktuelle temaet. Som journalister er vi generalister, og det er utrolig viktig å komme rett ut fra hoppet når vi skal bruke flere månedsverk med arbeid og store produksjonsressurser på en sak. Denne gangen hadde vi lange samtaler med tre tidligere toppoffiserer i Forsvaret – hvorav en hadde vært forsvarssjef. Det samme hadde vi med en forsker som hadde jobbet spesielt med omstillinger i Forsvaret. I tillegg hadde vi samtaler med to tidligere forsvarsministre, ettersom virkeligheten ofte ser helt forskjellig ut på politisk og militært hold.

Men denne gangen var enigheten stor – om at hypotesen vår om at Forsvaret hadde solgt seg til fant ikke holdt vann.

– Det var helt på sin plass å selge unna mye av det gamle rasket – det burde egentlig vært gjort lenge før, sa en av forsvarsekspertene.

For det gamle norske invasjonforsvaret var en mastodont uten tenner – med leire og anlegg i praktisk talt hver eneste norske kommune. Men etterhvert som ekstramidler fra NATO og USA forsvant, måtte Norge bruke mer og mer penger på drift og vedlikehold, slik at det ble stadig mindre igjen til den skarpe enden.

– Forsvaret ble faktisk reddet av at den kalde krigen tok slutt. Hadde ikke det skjedd hadde hele byggverket rast sammen av seg selv, sa en annen av ekspertene våre.

En tredje kalte tilstanden i Forsvaret rundt 1990 for "teknisk konkurs".

Blant de solgte eiendommene befant det seg en rekke 100 år gamle fort med front mot Sverige - og gamle observasjonsstasjoner langs sørlandskysten som var bygget for å speide etter svenske panserskip. Det var nok lagre og depoter til 13 brigader – langt flere enn vi noen gang reelt sett har hatt, og noen gang vil få. Vi brukte mye tid på å lete, men vi fant ingen som mente at det var feil å kvitte seg med mye av dette.

Men under letingen tegnet det seg et bilde av en praksis som hadde utviklet seg over tiår – der myndighetene bestilte et mye større forsvar enn de var villige til å betale for, og

der internkamp mellom forsvarsgrenene gjorde at det ble nesten umulig å få oversikt over hva som egentlig var galt i Forsvaret.

Resultatet ble at man betalte over 40 milliarder i året uten å ha et forsvar som fungerte. Noen mente at Forsvaret vil være borte om 15-20 år, til tross for dette enorme årlige utlegget. Dette var jo på mange måter mer interessant enn vår opprinnelige hypotese.

Vi hadde altså å gjøre med et strukturproblem som kostet milliardbeløp hvert år. Men strukturproblemer er tung materie som lett bare treffer menigheten og dem som er spesielt interessert i Forsvaret.

Forsvaret er felleseiendom og angår alle. Det samme gjelder systemfeil og pengebruk med manglende effekt. Vi måtte derfor finne en måte å fortelle dette på som traff bredt. Vi valgte å ta utgangspunkt i den store databasen vår over solgte forsvarseiendommer, som uansett var et veldig godt og konkret tidsbilde – og en unik oversikt som i seg selv hadde stor nyhets- og informasjonsverdi. Der håpet vi å finne nok gode caser til å krydre den historien vi aller helst ønsket å fortelle.

Hovedgrepene våre ble:

- Sterke enkeltsaker som inngang til den dypere problemstillingen
- Presentasjon av de viktigste forsvarssalgene i et interaktivt kart
- Et egenutviklet spill basert på databasen over solgte forsvarseiendommer

Gjennom å bruke materialet vi nå hadde i databasen, og kombinere dette med andre journalistiske metoder som postlistesøk, fant vi flere gode historier vi kunne bruke. Et eksempel på en enkeltsak som fungerte som inngang til å ta opp det store "milliardproblemet" er denne, [som handlet om store feilinvesteringer](#).

En annen slik sak, som vi skal gå litt dypere inn i, viste hvordan flere titalls millioner ble kastet ut av vinduet da Forsvaret solgte en forlegning de måtte bygge opp igjen kort tid etterpå:

Solasaken

Mens vi jobbet med datakilder om solgte forsvarseiendommer og sammenstilling av disse fulgte vi med i Forsvarets og Forsvarsdepartementets postjournaler med et ekstra blikk for eiendommer og bygg.

Vi kom over mange oppføringer om salg av eiendommer i postjournalene og spurte oss selv: Har vi allerede registrert eiendomssalg i området som omtales? Hvis vi trodde det eller av andre grunner så journalposten som interessant ble det bestilt innsyn.

Etter noen slike innsynsforespørsler fikk vi ut noen veldig spennende dokumenter i en bestemt sak i Sola kommune ved Stavanger. Forsvaret hadde behov for mer fasiliteter for overnatting ved Sola flystasjon.

Området ved Sola flystasjon var ett av mange der kartleggingen vår allerede hadde vist at Forsvaret hadde solgt betydelig med både bygninger og eiendommer. Flere av dem bare ett år i forveien.

I dokumentene fra postlistene lå en utredning fra Forsvarsbygg om hva det ville koste å kjøpe nye overnattingsbrakker i forbindelse med redningshelikopterprosjektet. Prislappen var anslått til mellom 50 og 100 millioner kroner.

Spørsmålet ble da: Kan dette stemme? Kan det virkelig være slik at Forsvaret vurderer å bruke 100 millioner kroner på brakker bare ett år etter at de solgte? Og kunne det de solgte ha vært brukt?

Befalsforlegning: Slik så byggene Forsvaret solgte på Sola ut.

Vi undersøkte da i vår egen kartlegging mer nøye rundt hva Forsvaret hadde solgt i området. En av eiendommene som var solgt var befalsforlegning og befalsmesse ved området kalt Sola sjø – like nord for den ene rullebanen på flyplassen.

Data fra nettsidene til Forsvarsbygg Skifte Eiendom kunne fortelle at byggene som var solgt kunne huse 86 personer, og utredningen om brakker beskrev et behov for 75 plasser.

Vi ville gjerne kontrollsjekke at byggene faktisk kunne vært brukt. Derfor undersøkte vi hvem som hadde kjøpt dem og tok kontakt for å undersøke tilstanden. Sola kommune var kjøper, men de leide dem så ut til Universitetet i Stavanger. Både rådmannen i Sola kommune og prosjektleder for eiendom ved universitetet bekreftet at byggene var i ganske god stand og allerede i full bruk igjen til studentinnkvartering.

Deretter var spørsmålet om kostnaden for kjøp av nye brakker stemte. Vi kontaktet både Forsvarsbygg, Luftforsvaret som skulle bruke dem i redningshelikopterprosjektet, Forsvaret sentralt og Justisdepartementets innkjøpsprosjekt for nye redningshelikoptre. Justisdepartementets prosjekt kunne bekrefte behovet for overnatting, og at det gikk mot innkjøp av brakker, men en endelig avgjørelse var ikke tatt. Prisen ble beskrevet som foreløpig, og jo mer vi spurte jo mer omtrentlige ble svarene. Det fantes visst nyere tall, men de kunne vi ikke få se. Det var tydelig at en del i de ulike organisasjonene skjønnte at det kunne bli en litt ubehagelig sak. Til slutt ble svaret at vi kunne vise til en kostnad på om lag 50 til 100 millioner kroner så lenge vi sa at det var foreløpige tall.

Med bakgrunn i disse undersøkelsene kunne vi bruke enkelthistorien om salg og så behov for kjøp av midlertidige brakkeløsninger til nærmere 100 millioner kroner som eksempel i dekingen. I intervju bekreftet senere også Luftforsvaret at de nok kunne brukt de solgte byggene – om de bare ikke hadde vært solgt året før. Det samme kunne vi konstatere ved selvsyn da vi besøkte kasernene i forbindelse med intervjuet.

KILDEARBEID OG KILDEVERN

Hemmeligstemplede dokumenter

Når man jobber med store langsiktige prosjekter lærer man selvsagt mye om temaet selv også. Det hjelper veldig i forhold til å skaffe gode kilder som man kan ha et fortrolig forhold til. Stadig oftere opplever vi en sorg hos kilder over at journalister får stadig hardere leveringspress og kortere tid til å sette seg grundig inn i saker – eller å ta samtaler som ikke skal resultere i en sak etterpå.

I denne saken fikk vi raskt mange kilder som stolte på oss og var villige til å dele sentral informasjon. Sånn er det gjerne når det pågår store interessekamper, og da er det viktig å holde tunga rett i munnen. Alle kildene vil ha sin egen agenda, og det er alfa og omega å ha kilder i så mange leire som mulig for å kunne kalibrere seg best mulig. Og det hadde vi heldigvis.

Mot slutten av researchperioden nærmet det seg tiden for at forsvarssjefen skulle levere sitt fagmilitære råd til forsvarsministeren. Dette rådet danner grunnlaget for prosessen rundt den fremtidige organiseringen og finansieringen av Forsvaret. Og tidligere lekkasjer tydet på at det lå an til dramatiske forslag.

Gjennom kildearbeidet vårt, fikk vi tak i den aller siste versjonen av dette dokumentet. Vi testet vår versjon opp mot flere andre kilder som kjente innholdet, og fikk bekreftet at dokumentet var genuint. NRK kunne dermed være først med hele innholdet i den siste versjonen – en uke før dokumentet ble overlevert til forsvarsministeren.

Dagsrevy- og nettsakene skapte stor debatt i flere dager.

Dokumentet vi fikk tak i var gradert, og i tillegg svært følsomt. At det kom ut såpass lenge før tiden skapte problemer for den håndteringen forsvarssjefen hadde lagt opp til. Dette stilte store krav til kildebeskyttelsen. Vi kan ikke gå i detalj på hvordan det ble løst, men vi kan nevne at et viktig grep var å sørge for at dokumentet kun var tilgjengelig i en papirkopi – og ikke i noe ledd ble overlevert elektronisk.

I etterkant kom det mange spekulasjoner om "styrte lekkasjer" og hvilke agendaer som skulle ligge bak. For oss som kjente sannheten var dette interessant – for mange skråsikre spekulasjoner var skivebom.

Etterspill og konsekvenser

Det totale publiseringsløpet startet med avsløringen om forsvarssjefens ultimatum i rådet han ga til forsvarsministeren, med den umiddelbare oppfølgingen. NRK var nyhetsledende på denne viktige saken i flere dager. Litt senere publiserte vi den store pakken med undersøkelsen rundt forsvarseiendommene som var solgt og en rekke dybdeartikler om den dårlige økonomiske tilstanden i Forsvaret.

Det ble høy temperatur også internt i Forsvaret som følge av våre saker – både kartleggingen av forsvarssalgene og avsløringene om framtiden. Nedbyggingen av Forsvaret og kampen om prioriteringene internt samtidig med den endrede sikkerhetssituasjonen internasjonalt, ble gjenstand for mye debatt og mange sterke meninger både blant yrkesmilitære og forsvarsekspertene.

Temperatur i studio: Det ble temperatur i studio da forsvarssjefen ble konfrontert med intern uenighet om forslagene.

Forventningene til framtidens forsvar spriker kraftig mellom det militære og politiske miljøet i Norge. Mange politikere vegret seg for å kommentere opplysningene våre, som baserte seg på hemmelige dokumenter og ennå ikke framlagte forslag. Men opplysningene viste seg å stemme, og debatten vil strekke seg videre utover dette året - fram mot at regjeringen skal legge fram en ny langtidsplan for Forsvaret. Et arbeide som pågår politisk nå, og som vi i media skal følge nøye med på. Det handler om forvaltningen av en betydelig del av skattekreftene våre - og det handler om rikets sikkerhet.